

Opið aðgengi er framtíðin

■ ■ ■ Hávar Sigurjónsson

Skráning fræðigreina *Læknablaðsins* á sér langa sögu á Heilbrigðisvísindabókasafni Landspítala og Háskóla Íslands, að sögn Sólveigar Þorsteinsdóttur verk-efnastjóra, en hún og samstarfskonur hennar, Anna Sigríður Guðnadóttir og Fanney Kristbjarnardóttir, settust á dög- unum niður með blaðamanni, til að segja frá starfsemi safnsins og möguleikum sem bjóðast í tölvuvæddri veröld fræðimennskunnar.

„Í fyrstu var skráningin í formi spjaldskrár sem árlega var bundin inn í bók sem fletta þurfti upp í til að finna hvar viðkomandi fræðigrein væri niðurkomin í árgangi og tölublaði. Þetta er löngu liðin tíð og nú eru allar fræðigreinar *Læknablaðsins* frá 1988 tölvutækar og við vildum gjarnan geta tekið eldri árganga inn í rafræna safnið líka,“ segir Sólveig.

Varanleg skráning fræðigreina

„Þegar bókasöfn landsins tóku upp sameiginlega rafræna skráningu með kerfum eins og Feng og síðar Gegni, þótti eðlilegt að bókasafn Landspítala tæki að sér að sjá um skráningu fræðigreina *Læknablaðsins*. Framan af var einungis um að ræða skráningu titils og höfunda, auk efnisorða, en árið 2005 var byrjað að efnistaka allar greinar inn í nýtt varðveislusafn Landspítalans og það safn var formlega opnað ári síðar og heitir Hirslan,“ segir Sólveig og Anna Sigríður bætir við að Hirslan sé svokallað varðveislusafn (*open repository*) og þar eru skráðar allar fræðigreinar eftir vísindamenn Landspítalans, hvar sem þær hafa birst. „Greinarnar eru vistaðar þar svo framarlega sem útgefandi gefur leyfi til þess.“

Kerfið sem Hirslan notar til að útbúa varanlega vefslóð nefnist Handle (*handle.net*) og tryggir að alltaf verði hægt að nálgast greinar, hvar sem þær eru vistaðar og hver svo sem vistar þær, jafnvel þó vef-

skráningin (URL) breytist. Séu greinarnar með DOI-einkenni (Digital Object Identifier) vistast DOI-slóðin inn í Hirsluna en DOI er alþjóðlegt varanlegt skráningareinkenni sem greinarnar fá þannig að alltaf sé hægt að finna þær.

Ef tekið er dæmi af *Læknablaðinu* þá virkar leit að grein sem þar hefur birst þannig að með því að slá inn leitarorð opnast greinin strax ef leitað er í gegnum leitarvél Hirslunnar en netútgáfa *Læknablaðsins* birtist ekki, þar sem *Læknablaðið* sjálft skráir ekki greinarnar í DOI.

Til nánari skýringar má lýsa þessu þannig að þar til *Læknablaðið* sjálft hefur fengið hina varanlega DOI-skráningu greina er ekki hægt að fara beint inn í greinar þess í gegnum Pubmed leitarvélina, sem skráir allar fræðigreinar blaðsins undir ensku heiti og með enskum efnisútdrætti.

Tengingar við alþjóðlegar leitarvélar

„Hirslan veitir því enn sem komið er beinni og ítarlegri aðgang að greinum *Læknablaðsins* þegar leitað er utanfrá og auðvitað fjölmörgum öðrum greinum annarra tímarita þegar leitað er í gegnum Hirsluna,“ segir Anna Sigríður.

Fanney sýnir blaðamanni hversu einfalt og fljótlegt er að leita að efni í gegnum Hirsluna. „Allir hafa aðgang að Hirslunni, hvar í heiminum sem þeir eru staddir, og þar með fjölda greina í ýmsum alþjóðlegum tímaritum þar sem aðgangur er opin,“ segir Fanney.

Það má taka dæmi af greinum sem birtar eru í vísindatímaritinu *Nature*. „Landspítalinn er áskrifandi að tímaritinu og því hafa þeir sem tengdir eru neti Landspítalans óheftan aðgang að rafrænu útgáfunni en enginn utan Landspítalans hefur aðgang að greinum þar fyrr en liðin eru 6 mánuðir frá birtingu,“ segir Sólveig.

Til frekari hæðarauka hefur Hirslan tengingu við leitarvélina Google Scholar

sem margir nota við leit að efni. „Það er vegna DOI-skráningarinnar sem við getum tengt Hirsluna við Google Scholar og reyndar fleiri stórar leitarvélar, en annars myndu þær einfaldlega ekki finna efnið sem við höfum lagt út á vefinn,“ segir Anna Sigríður.

„Við fylgjum ströngum alþjóðlegum stöðlum við skráningu allra okkar gagna og það gerir efnið leitarhæft hjá svona mörgum erlendum gagnasöfnum. En við skráum að sjálfsgöðu líka eftir íslenskum leitarorðum svo efnið sé einnig leitarhæft í íslensku gagnasöfnunum. Við tengjum Hirsluna einnig við Leitir.is sem er eins konar regnhlíf fyrir íslensku gagnasöfnin til að einfalda enn frekar leit að greinum í okkar kerfi,“ segir Sólveig.

Opinn aðgangur

„Grunnhugsunin með rafrænni skráningu gagna á vegum Landspítala er varðveisla og óheftur aðgangur,“ segir Anna Sigríður. „Tilgangurinn er að varðveita allt efni sem starfsfólkið hefur birt og gefið út, hvar sem er í heiminum, og að starfsfólkið hafi aðgang að því frá útgáfudegi.“

Sólveig bætir við til nánari skýringar að áskriftin að stórum alþjóðlegum vísindatímaritum veiti tafarlausan aðgang að greinum þeirra en án áskriftar er aðgangur oft lokaður þar til 6 mánuðir eða meira er liðið frá birtingu. „Reyndar færast í vöxt að tímarit veiti opin aðgang að greinum og til er alþjóðleg skrá yfir þau tímarit en aftur komum við að því að til þess að tímarit fái þar skráningu þarf það að vera með DOI-númer. Það má benda á að ef farið er í leitarvél Web of Science þá er hægt að takmarka leit að greinum við þau tímarit sem eru í opnum aðgangi (*Open Access*) til að ekki sé verið að teffa sig á því að finna greinar sem ekki er aðgangur að án þess að borga sérstaklega fyrir hann.“

Um helmingur alþjóðlegra tímarita veitir í dag opin og óheftan aðgang að

Krafa alþjóðlega vísindasamfélagsins um opinn aðgang að vísindagreinum verður æ sterkari, segja þær Fanney Kristbjarnardóttir, Anna Sigríður Guðnadóttir og Sólveig Þorsteinsdóttir hjá Heilbrigðisvísindabókasafni Landspítala og Háskóla Íslands.

greinum sínum strax frá birtingu. „Þetta er að þróast enn frekar í þessa átt enda er krafa vísindasamfélagsins mjög eindregin hvað þetta varðar,“ bætir Sólveig við.

„Það færist sífellt í vöxt að vísindasjóðir sem styrkja rannsóknarverkefni setji sem skilyrði fyrir styrkveitingu að niðurstöður séu birtar í opnum aðgangi. Með öllum styrkjum Evrópusambandsins er sett sú krafa að greinar séu birtar í opnum aðgangi. Stefnan er að árið 2020 verði allt vísindaefni aðgengilegt í opnum aðgangi og ástæðan er einföld. Það er gífurlega dýrt að kaupa áskrift að mörgum tímaritum og margar stofnanir hafa hreinlega ekki lengur efni á því, hvað þá einstaklingar. Ef þetta héldi áfram yrði á endanum aðeins mjög þröngur hópur sem hefði aðgang að slíku efni,“ segir Anna Sigríður.

Kostnaður við vinnslu og birtingu vísindagreina fellur ekki niður þó aðgangur sé opinn og ef ekki er greitt fyrir með áskrift þarf einhvern veginn að mæta þeim kostnaði.

„Það færist í vöxt að höfundar greiði sjálfir fyrir birtingu greina og í styrkveitingum til rannsóknarverkefna er oft gert ráð fyrir þeim kostnaði. Þróunin hefur verið sú að eignarhald stærstu tímaritanna

er að færast á færri hendur, stórra útgáfusamsteypa, sem taka mjög háar fjárhæðir fyrir að birta greinar. Auk þess sem áskrift að tímaritunum er líka mjög dýr. Ef þessir aðilar opna fyrir aðgang má jafnvel gera ráð fyrir að enn dýrara verði að fá greinar birtar. Þetta hefur verið gagnrýnt og sagt að með þessu geti dregið úr trúverðuleika vísindagreina; frumskilyrði fyrir birtingu eigi að vera gæði greinarinnar en ekki greiðslugeta höfundar,“ segir Sólveig.

„Mörg tímarit taka ekkert fyrir birtingu greina og eru jafnframt með opinn aðgang. *Læknablaðið* er eitt þeirra,“ bætir Anna Sigríður við.

Vilja ekki pappír

Talið berst í lokin að því hvort pappír-útgáfur tímarita séu að verða liðin tíð. Þær segja áskriftir bókasafns Landspítala að tímaritum og innkaup á bókum í dag nánast eingöngu vera á rafrænu formi. „Við höfum einfaldlega ekki pláss eða getu til að varðveita pappírútgáfur. Núna kaupum við allt rafrænt og við gerum árlega samninga um áskriftir við útgefendur vísindatímarita og greiðum að auki fyrir aðgang að alþjóðlegu gagnagrunnum.

Á undanförunum árum hefur þróunin verið sú að áskrift að alþjóðlegum tímaritum verður sífellt dýrari og þetta kemur niður á öðrum innkaupum safnsins. Við kaupum mun minna af bókum en áður var og höfum reyndar líka orðið að segja upp áskriftum að nokkrum tímaritum. Bókasafnið hefur gengið í gegnum 40% niðurskurð á fjármagni og starfsfólki frá haustinu 2008 og það kemur að sjálfsögðu niður á starfsemi og þeirri þjónustu sem hér er veitt,“ segir Sólveig.

„Við leggjum í dag mesta áherslu á aðgang að tímaritum enda eru þar birtar nýjustu niðurstöður rannsókna í heilbrigðisvísindum sem skipta okkar fólk mestu máli. Með þátttöku í Landsaðgangi bókasafna höfum við náð nokkurri hagræðingu í aðgangi að tilteknu efni en við erum einnig með efni á okkar vegum sem hvergi annars staðar er aðgangur að. Fræðsluhlutverk safnsins er einnig umtalsvert og flestir nemendur Heilbrigðisvísindasviðs Háskóla Íslands fá fræðslu í því hvernig best sé að nýta sér möguleika safnsins og leitarvélanna í námi og vísindastarfi,“ segja þær að lokum.